

«КРИМСЬКА ВЕСНА»: ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНИЙ ТА ІНФОРМАЦІЙНИЙ АСПЕКТИ ОКУПАЦІЇ ПІВОСТРОВА РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ

Гулима О. П., Муравський О. І.

Вступ

Відновлення української державності (1991 р.) стало відправною точкою нового витка російської експансіоністської політики. Упродовж 1990-х – 2000-х рр. Кремль небезуспішно намагався підтримувати й контролювати дії російських сепаратистів у Криму, активно проводив інформаційну війну, спрямовану на його відторгнення, тримав на півострові значний контингент своїх «цивільних і військових агентів». Зрештою, використання Москвою засобів торговельної й газової воєн, поряд з іншими стратегічними цілями, переслідувало мету встановлення російського контролю над Кримом.

Як бачимо, «гібридна війна» Російської Федерації проти України на Кримському напрямі розпочалася практично одразу після розпаду Радянського Союзу. Сучасні українські аналітики справедливо зауважують, що «керівництво Кремля завжди було твердо переконане, що без контролю над Україною Росія ніколи не стане державою-світовим лідером, а демократична і заможна Україна загрожуватиме збереженню нинішньої авторитарної влади в Росії»¹.

Наукові роботи учених, які присвячено безпосередньо геополітичному значенню Кримського півострова, «кримському питанню» на сучасному етапі українського державотворення підготовлено у декількох вимірах: військовому, етнополітичному, інформаційному, соціально-економічному. У руслі досліджуваної теми заслуговують на увагу праці О. Балагури «Исторические особенности и современные проблемы этнокультурных и этнополитических процессов в Крыму»², С. Кульчицького «Кримське питання в контексті політичної історії ХХ століття»³, Є. Магди «Гібридна війна: вижити і перемогти»⁴, В. Горбуліна «Світова гібридна війна: український фронт»⁵, Р. Додонова

«Гібридна війна: in verbo et in praxi»⁶, а також праці В. Ткача⁷, Г. Сасина⁸ та ін. Основна мета розвідки – охарактеризувати особливості військової та інформаційної кампаній Російської Федерації у процесі захоплення Кримського півострова (2014 р.).

Особливості окупації Кримського півострова Російською Федерацією. Перший «пробний камінь» у спробі російської окупації Кримського був «кинутий» Російською Федерацією в українську сторону у 2003 р. і пов'язаний із спробою Кремля звести греблю, яка повинна була б з'єднати острови Тузлу з територією Росії. Приєднання Тузли до російської території забезпечило б спільний статус Керч-Снікальського каналу, а також дозволило б Росії ставити питання про переділ шельфу Азовського моря⁹. Хоча російська пропаганда намагалася трактувати будівництво греблі як дії Краснодарського губернатора – це далеко від істини, адже перші вантажівки з ґрунтом з'явилися на наступний день після приїзду В. Путіна з робочим візитом до Краснодарського краю, а голова адміністрації Президента РФ А. Волошин на зустрічі з українськими журналістами в Кремлі заявив, що Росія ніколи не залишить Україні Керченську протоку¹⁰. Виключно через рішучу позицію України, російська сторона припинила зведення греблі, а згодом офіційно визнала приналежність Україні острова Коса Тузла та вод навколо нього¹¹.

Зрештою, у 2014 р. «гібридна війна» переросла у військову фазу. Військова операція із загарбання Криму Росією розпочалася за тиждень до захоплення російським спецназом будинків кримського парламенту та уряду вранці 27 лютого 2014 р. Недарма на медалі міністерства оборони Російської Федерації «За повернення Криму» як дата початку дій з його анексії вказане 20 лютого 2014 р. На цю ж дату вказав

¹ 10 фатів про Збройну агресію Росії проти України. URL: <http://mfa.gov.ua/ua/page/open/id/5026>

² Балагура О. Исторические особенности и современные проблемы этнокультурных и этнополитических процессов в Крыму. Симферополь: Антіква, 2012. 156 с.

³ Кульчицький С. Кримське питання в контексті політичної історії ХХ століття. *Національне питання в Україні ХХ – початку ХХІ ст.: історичні нариси*. К.: Ніка-Центр, 2012. С. 515–532.

⁴ Магда Є. Гібридна війна: вижити і перемогти. Х.: Віват, 2015. 304 с.

⁵ Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. К.: НІСД, 2017. 496 с.

⁶ Гібридна війна: in verbo et in praxi / під. заг. ред. проф. Р. О. Додонова. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 412 с.

⁷ Ткач В. Спецпропаганда як інформаційний складник гібридної війни Росії проти України. *Стратегічні пріоритети. Серія: Політика*. 2016. № 1. С. 99–109.

⁸ Сасин Г. В. Інформаційна війна: сутність, засоби реалізації, результати та можливості протидії (на прикладі російської експансії в український простір). *Грані*. 2015. № 3 (119). С. 18–23.

⁹ Служинська І. Геополітичні й екологічні проблеми Тузли. URL: http://history.org.ua/JournALL/regions/regions_2010_4/9.pdf.

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само.

представник Головного управління розвідки України В. Скібіцький, зазначивши, що «20 і 21 лютого 2014 р., ГУР мало попередні дані щодо планування російською стороною силових дій»¹². Колишній спікер кримського парламенту Л. Грач також зауважував, що перемовини про постукраїнське майбутнє Криму розпочалися не пізніше 20 лютого 2014 р. Нарешті, не може не привертати уваги та обставина, що саме від 20 лютого в російських ЗМІ прямо почали говорити про відокремлення Криму від України¹³. Також цього дня була зроблена й заява голови Верховної Ради Криму В. Константинова про те, що Крим може відокремитися від України. Не виключено, що мета заяви – спровокувати гостру реакцію з боку кримських татар, чиї масові протести могли призвести до силового протистояння між ними та проросійськими силами.

Справді, 20 лютого лідер Меджліса кримсько-татарського народу Р. Чубаров заявив, що кримські татари не дозволять реалізувати заяву В. Константинова. Проте в наступні дні він зробив все можливе, щоб не допустити міжнародних сутичок у Криму. Зокрема, 26 лютого 2014 р., під час проведення в Сімферополі під стінами Верховної Ради АР Крим мітингу 15–20 тис. кримських татар та учасників місцевого Євромайдану, які виступали за збереження територіальної цілісності України, та одночасного мітингу близько 5 тис. активістів проросійських організацій, які закликали до проведення референдуму про перехід автономії до складу Росії, Р. Чубаров двічі звертався до мітингувальників із закликом зберігати спокій¹⁴.

Оскільки події 26 лютого 2014 р. на площі перед будинком кримського парламенту показали, що спровокувати масштабного кривавого конфлікту між кримськими татарами і проросійськими силами не вдасться, Російською Федерацією реалізовано інший сценарій ситуаційного плану. Першим кроком у цьому напрямі стало захоплення 27 лютого 2014 р. двома групами нібито «невідомих людей» будівель Верховної Ради і Ради Міністрів Криму. За даними Генпрокуратури України групи склалися з 10–15 осіб¹⁵.

Проте, за інформацією колишнього голови Радміну АР Крим С. Куніцина, будівлі, про які йде мова,

¹² Як ми втрачали Крим. Свідчення перших осіб України. URL: https://www.pravda.com.ua/cdn/graphics/2017/04/jak_my_vtrachaly_krym_svidchennja_pershyh_osib_ukrainy/.

¹³ Межегірсь Андрій. Как российские СМИ поощряли сепаратизм в Крыму. URL: http://osvita.mediasapiens.ua/monitoring/ru_zmi/kak_rossijskie_smi_pooschryali_separatizm_v_krymu/

¹⁴ Національна безпека України: кримський вектор: збірник документів і матеріалів (1917–2014 рр.); у 5 ч. / упоряд.: Л. Рябошапко, І. Вдовичин, В. Гринчак, А. Луцький, І. Томок. Львів : Ліга-Прес, 2014. Ч. 5. С. 51–53.

¹⁵ Теракт. За фактом захоплення будівель Верховної Ради і Радміну Криму відкрито кримінальну справу. URL: <http://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/3312104-terakt-zafaktom-zakhoplennia-budivel-verkhovnoi-rady-i-radminu-krymu-vidkryto-kryminalnu-spravu>.

захопили понад 120 професійно підготовлених осіб, озброєних автоматичною зброєю, гранатометами, кулеметами¹⁶. За іншими даними (її «Інтерфакс-Україна» отримав від очевидця подій), «... в будівлю увірвалися близько 30 осіб. Після того, як звідти вивели міліціонерів, під'їхав автобус, з якого вийшло ще приблизно 30 осіб з великою кількістю амуніції, серед якої вони мали автомати Калашникова, снайперські гвинтівки СВД, гранатомети РПГ»¹⁷.

Констатуємо, будівлі Верховної Ради і Ради Міністрів Криму захопили не якісь «ввічливі» невідомі, а російські «професійно підготовлені особи». Про це відверто заявив колишній командувач Чорноморського флоту І. Касатонов: «ЧФ підготував плацдарм, офіцери знали, що коїться навколо, де розташовані українські частини, сценарії розвитку подій пророблялися на картах. Тобто Чорноморський флот зі своїми завданнями впорався – були доставлені «ввічливі люди», з 27 на 28 лютого взята Верховна Рада Криму»¹⁸.

І. Касатонов зауважував, що «зелені чоловічки» були армійським спецназом, який перекидався до Криму повітрям і морем¹⁹. Утім, серед «зелених чоловічків», що захопили будівлі Верховної Ради і Ради Міністрів Криму були ще військовослужбовці 810 окремої бригади морської піхоти ЧФ РФ, яка дислокувалася в Севастополі²⁰. Фігурували ж виконавці акції із захоплення цих будівель в інформаційному просторі як невідомі завдяки тому, що автори стратегії із загарбання Криму Російською Федерацією, неухильно дотримуючись доктрини «гібридної війни», завчасно подбали про те, щоб створити можливість маскуванню російських військовослужбовців під учасників кримської самооборони (акція з рекрутування членів цієї самооборони широко рекламувалася й ніби проводилася ще до 20 лютого 2014 р.)²¹. Так, цього дня з посиланням на ТАСС повідомлялося, що в Криму козаки вирішили створити Єдиний штаб козачих організації для захисту цього регіону й одним з перших кроків цього штабу

¹⁶ Будівлю Радміну й парламенту Криму захопили 120 професійно підготовлених осіб з озброєнням на місяць оборони – нардеп Куніцин. URL: <http://ua.interfax.com.ua/news/general193084.html/>.

¹⁷ Теракт. За фактом захоплення будівель Верховної Ради і Радміну Криму відкрито кримінальну справу. URL: <http://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/3312104-terakt-zafaktom-zakhoplennia-budivel-verkhovnoi-rady-i-radminu-krymu-vidkryto-kryminalnu-spravu>.

¹⁸ Бывший командующий ЧФ рассказал об операции «вежливых людей» в Крыму. URL: https://lenta.ru/news/2015/03/13/crimea_nash/.

¹⁹ Там само.

²⁰ Як ми втрачали Крим. Свідчення перших осіб України. URL: https://www.pravda.com.ua/cdn/graphics/2017/04/jak_my_vtrachaly_krym_svidchennja_pershyh_osib_ukrainy/.

²¹ В Крыму казаки объединились для защиты полуострова и рассчитывают на помощь ЧФ. URL: <https://www.segodnya.ua/regions/krym/v-krymu-kazaki-obedinilis-dlya-zashchity-poluostrova-i-rasschityvayut-na-pomoshch-chf-497137.html>

стало створення загонів самооборони, які розраховували на допомогу Чорноморського флоту Російської Федерації²². Окреслений сценарій задовольняв кремлівських креатур у Криму – В. Константинова та С. Аксьонова. Останнього Верховна Рада автономії на засіданні в захопленій російськими вояками будівлі призначила головою уряду.

Водночас знову ж таки зауважимо, що «роль Радміну і Верховної Ради під час подій Кримської весни була, безумовно, важливою, спрямованою перш за все на організацію й проведення референдуму, але мала в основному технічний характер. Легко приймати рішення, коли в будівлі державних органів перебуває озброєний до зубів елітний спецназ і всюди відчувається присутність великої країни, яка взялася, нарешті, серйозно за знехтуваний в ельцинську епоху півострів»²³.

Події в Криму вимагали адекватної реакції української влади. 28 лютого 2014 р. О. Турчиновим скликано засідання Ради національної безпеки і оборони України. Першим на засіданні виступив голова СБУ В. Наливайченко, який привернув увагу присутніх на фат того, що глава кримського парламенту й новообраний прем'єр співпрацюють з російськими військовими та беруть участь у плануванні та здійсненні всіх провокацій переодягнених і не переодягнених військовослужбовців Збройних Сил та Чорноморського флоту Російської Федерації²⁴.

Високопосадовцем також виокремлено невтішні для української сторони факти:

- відбувся перехід на бік ворога значної кількості військовослужбовців, спецпризначенців «Беркут», інших правоохоронців України;
- аеропорти та інша транспортна інфраструктура Криму береться або під безпосередній контроль Росією або ж блокується переодягненими військовослужбовцями Чорноморського флоту Російської Федерації;
- спостерігається масова підтримка ворога населенням;
- кримськими / російськими ЗМІ провадиться потужна кампанія дезінформації, дискредитації й нагнітання суспільних настроїв²⁵.

В. Наливайченко висловив думку, що необхідно не допустити того, щоб військовий тиск російських і проросійських структур знайшов якесь виправдання для встановлення повного військового контролю

Російської Федерації над об'єктами інфраструктури, військовими частинами України або взагалі над всією територією Криму²⁶.

Не менш тривожним стало повідомлення глави Міністерства оборони України І. Тенюха, який зауважив, що на Київському, Харківському і Донецькому напрямках Росією вже сконцентровано 38 тис. осіб, 761 одиниця збройної танкової техніки, 2200 броньованих машин, 720 артилерійських систем та систем залпового вогню, також до 40 ударних вертольотів і 90 вертольотів бойового забезпечення та 90 літаків штурмової авіації; в акваторії Чорного моря на бойове чергування вийшло 80 військових кораблів РФ²⁷.

Попросивши в О. Турчинова дозволу привести Збройні Сили України в бойову готовність і повідомивши, що з 11.00 год. 28 лютого 2014 р. у Криму всіма підрозділами встановлені посилені пости для недопущення захоплення військових частин та посилена охорона всіх військових частин, які перебувають на території Автономної Республіки Крим, І. Тенюх водночас заявив: «...є прохання, щоб не було прямого військового контакту. Ми не готові до повномасштабної війни. Нам потрібен час, нам потрібна допомога. Потрібна жорстка реакція світу, всього міжнародного співтовариства. Буду говорити відверто. Сьогодні у нас немає армії. Вона системно знищувалась Януковичем та його оточенням під керівництвом російських спецслужб. Сьогодні ми зможемо зібрати зі всієї країни військове угруповання чисельністю близько 5 тисяч військовослужбовців, здатних виконувати бойове завдання. Їх можемо кинути в Крим, але це не вирішить проблему Криму. Ми їх там просто покладемо. А що робити з тисячами кілометрів кордону та підготовкою Росії до вторгнення? Коли зайдуть з ранку з боку Чернігівської області, то до вечора вже у Києві будуть!»²⁸.

На запитання О. Турчинова: «Якою є чисельність російських військових на території України і яка кількість українських військовослужбовців їм протистоїть в Криму?», глава Міністерства оборони України доповів, що номінально Київ має в розпорядженні 15 тис. військових, але готових виконати наказ щодо застосування зброї буде максимум 1,5–2 тис., тоді як з російського боку в Криму окрім сил Чорноморського флоту, є штурмові підрозділи, котрі весь час туди перекидаються, і бойова компо-

²² В Криму казаки объединились для защиты полуострова и рассчитывают на помощь ЧФ. URL: <https://www.segodnya.ua/regions/krym/v-krymu-kazaki-obedinilis-dlya-zashchity-poluostrova-i-rasschityvayut-na-pomoshch-chf-497137.html>

²³ Аннексия Крыма: Юрий Мешков разоблачает Владимира Путина. URL: <https://ru.krymr.com/a/26578233.html>

²⁴ Як ми втрачали Крим. Свідчення перших осіб України. URL: https://www.pravda.com.ua/cdn/graphics/2017/04/jak_my_vtrachaly_krym_svidchennja_pershyh_osib_ukrainy/

²⁵ Там само.

²⁶ Як ми втрачали Крим. Свідчення перших осіб України. URL: https://www.pravda.com.ua/cdn/graphics/2017/04/jak_my_vtrachaly_krym_svidchennja_pershyh_osib_ukrainy/

²⁷ Стенограма засідання Ради національної безпеки і оборони під головуванням в.о. Президента України, Голови Верховної Ради України О.В. Турчинова 28 лютого 2014 року / Про невідкладні заходи щодо забезпечення національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України. URL: <http://www.rnbo.gov.ua/files/2016/stenogr.pdf>

²⁸ Там само.

нента росіян вже перевищує 20 тис. осіб²⁹. З огляду на сказане, пропозиція О. Турчинова запровадити в країні воєнний стан не була підтримана. Водночас серед прийнятих рішень було й такі:

– Начальнику Генерального штабу – Головнокомандувачу Збройних Сил України, керівникам інших військових формувань невідкладно привести Збройні Сили України та відповідні військові формування у бойову готовність ПОВНА згідно з уточненими планами приведення військ (сил) у бойову готовність;

– забезпечити необхідні передислокацію та перегрупування військ для захисту країни від вторгнення з боку Російської Федерації. У випадку вторгнення використовувати всю наявну військову техніку і зброю, у тому числі авіацію, без додаткових узгоджень³⁰.

1 березня 2014 р., нелегітимний новий глава уряду Криму С. Аксьонов у своїй офіційній заяві звернувся «...до президента РФ Володимира Путіна про сприяння в забезпеченні миру й спокою на території АРК»³¹. Свою заяву він мотивував призначенням Києвом нового очільника кримської міліції без погодження з Верховною Радою АРК, нездатністю українських силових структур, розташованих в ній, ефективно контролювати ситуацію на території автономії. Водночас С. Аксьонов тимчасово підпорядкував собі всі силові структури АРК, зазначивши при цьому, що всі командири повинні виконувати тільки його накази та розпорядження, а незгодних він просить залишити службу³².

Повідомляючи того ж дня про звернення С. Аксьонова до В. Путіна, постійний представник Росії при ООН В. Чуркін стверджував, що відповідно до наявної інформації – це звернення підтримав і В. Янукович, відсторонення якого від влади нібито не було проведено у законний спосіб³³. Характеризуючи інформацію В. Чуркіна, постійний представник США при ООН С. Пауерс зазначила: «Я відмічаю, що Росія дає зрозуміти, що вона має право зробити військові кроки в Криму, якщо прем'єр-міністр Криму звернеться до неї з таким проханням. Як уряду Росії добре відомо, це не має під собою ніякої правової основи. Заборона на засто-

сування сили втратить свою чіткість, якщо місцева влада зможе в односторонньому порядку звертатися з проханням про здійснення сусідньою державою військової інтервенції. Відповідно до Конституції України тільки Українська Рада може схвалити присутність іноземних військ»³⁴.

Однак, 1 березня 2014 р., В. Путін звернувся до Ради Федерації щодо дозволу використати російських військових на території України і того ж дня отримав від неї відповідну згоду. Ті, хто опрацьовували рішення про використання російських Збройних Сил на теренах України, виходили з наступних уявлень про військовий потенціал останньої:

а) загальна чисельність армії країни-агресора станом на 1 січня 2014 р. становила 182 тис. військовослужбовців, у розпорядженні яких було 2311 танків, 3782 бойові броньовані машини, 3101 ракетно-артилерійська система, 507 бойових літаків; 121 ударний гвинтокрил, причому боєздатною в кращому випадку була половина цієї техніки;

б) чисельність українських військових у Криму не перевищувала 30 тис. осіб;

в) українські ВМС та прикордонна берегова охорона не мають серйозного воєнного потенціалу³⁵.

Насправді потенціал Збройних сил України загалом і тих її підрозділів, які були покликані боронити Крим був значно меншим: Українська держава під час російської операції в Криму могла розраховувати на 18 800 військових, серед яких ВМС – 11 900, Повітряних сил – 2900, решта військових частин – 4000³⁶. З відповіді ж Міністерства оборони України на запит нардепа України Д. Тимчука дізнаємось, що станом на 1 березня 2014 р. у військових частинах та установах Збройних Сил нашої держави, дислокованих на теренах АР Крим, проходили службу 13486 військовослужбовців, з яких офіцерського складу – 4637 осіб, рядового, сержантського й старшинського складу – 8831 особа³⁷.

2 березня 2014 р. Росія відправила до Криму 8–9 транспортних літаків типу Іл-76 і до 12 вертольотів, і на ті аеродроми, де мали висадитись українські військовики, висадилися російські – чисельністю до 1,5 тис. осіб³⁸. Ввечері того ж дня російськими військовиками, які продовжували діяти

²⁹ Стенограма засідання Ради національної безпеки і оборони під головуванням в.о. Президента України, Голови Верховної Ради України О.В. Турчинова 28 лютого 2014 року / Про невідкладні заходи щодо забезпечення національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України. URL: <http://www.rnbo.gov.ua/files/2016/stenogr.pdf>.

³⁰ Там само.

³¹ Аксенов обратился к Путину с просьбой оказать содействие в обеспечении мира на территории АР Крим. URL: <http://interfax.com.ua/news/general/193554.html>

³² Там само.

³³ Національна безпека України: кримський вектор: збірник документів і матеріалів (1917–2014 рр.); у 5 ч. / упоряд.: Л. Рябошапка, І. Вдовичин, В. Гринчак, А. Луцький, І. Томюк. Львів : Ліга-Прес, 2014. Ч. 5. С. 109.

³⁴ Національна безпека України: кримський вектор: збірник документів і матеріалів (1917–2014 рр.); у 5 ч. / упоряд.: Л. Рябошапка, І. Вдовичин, В. Гринчак, А. Луцький, І. Томюк. Львів : Ліга-Прес, 2014. Ч. 5. С. 109.

³⁵ Як ми втрачали Крим. Свідчення перших осіб України. URL: https://www.pravda.com.ua/cdn/graphics/2017/04/jak_my_vtrachaly_krym_svidchennja_pershhyh_osib_ukrainy/

³⁶ Там само.

³⁷ Після анексії Криму на материкову Україну вийшло 4 тис. із 13,5 тис. військових – документ. <http://gordonua.com/ukr/news/crimea/-pislja-aneksiji-krimu-na-materikovu-ukrajinu-vijshli-4-iz-13-5-tis-vijskovih-dokument-216052.html>

³⁸ Як ми втрачали Крим. Свідчення перших осіб України. URL: https://www.pravda.com.ua/cdn/graphics/2017/04/jak_my_vtrachaly_krym_svidchennja_pershhyh_osib_ukrainy/

під маскою «зелених чоловічків», було заблоковано не тільки будівлі кримського парламенту та уряду, але й аеропорти, радіостанції, кримські об'єкти найбільшого в Україні оператора зв'язку – «Укртелекому», захоплено штаби Азово-Чорноморського регіонального управління і Сімферопольського прикордонного загону Прикордонної служби України, встановлено контроль над українським дивізіоном Протиповітряної оборони в районі мису Фіолент³⁹.

Проте, незважаючи на успіхи російських експансіоністів зі встановлення контролю над Кримом, станом на 4 березня 2014 р. не було остаточно визначено, в якій саме формі цей регіон має бути відторгнений від України. З цих причин, 6 березня на своєму позачерговому пленарному засіданні Верховна Рада АР Крим ухвалила рішення «вступити до складу Російської Федерації як її суб'єкт», звернутися до Президента Російської Федерації і Федеральних Зборів Державної Думи Російської Федерації з пропозицією про початок процедури входження до складу Російської Федерації як її суб'єкт, призначити на 16 березня 2014 р., загальний референдум (включаючи м. Севастополь), на який винести такі альтернативні питання: 1) Ви за з'єднання Криму з Росією на правах суб'єкта Російської Федерації?; 2) Ви за відновлення дії Конституції Республіки Крим 1992 р., і за статусом Криму як частини України?⁴⁰.

Наступного дня Рада Федерації Росії заявила про готовність підтримати рішення Криму про входження до її складу. Згодом, 11 березня Верховна Рада АР Крим та Севастопольська міська рада ухвалили декларацію про незалежність Автономної Республіки Крим та міста Севастополя⁴¹. У ній, зокрема, зазначалося, що у випадку коли в результаті прямого волевиявлення народів Криму буде прийнято рішення про його входження до складу Росії, він буде об'явлений незалежною й суверенною державою і як така звернеться до Російської Федерації про прийняття до її складу як нового суб'єкта федерації на підставі відповідної міждержавної угоди⁴².

17 березня 2014 р., затвердивши результати сфальшованого референдуму, парламент Криму проголосив півострів «незалежною суверенною Республікою Крим» і звернувся до Російської Федерації із пропозицією про прийняття до її складу як нового суб'єкта федерації з республіканським статусом. Того ж дня указ про визнання незалежності

Криму був підписаний В. Путіним, а наступного дня в Москві було підписано «Договір між Російською Федерацією і Республікою Крим про прийняття в Російську Федерацію Республіки Крим і утворення в складі Російської Федерації нових суб'єктів»⁴³. Згідно з «документом», Республіка Крим вважалася прийнятою до Російської Федерації від дати підписання Договору і від цієї ж дати в складі Росії утворено два нових суб'єкти – Республіка Крим і місто федерального значення Севастополь⁴⁴.

Однак на цьому війна Росії на кримському напрямі проти України в Криму не завершилася. Після так званого «референдуму» почалися захоплення українських військових частин. Остання з них, над якою і після псевдореферендуму, майорів український прапор, – Феодосійський батальйон морської піхоти ВМС України під командуванням підполковника Д. Делятицького. База цієї частини була взята штурмом проти ночі 24 березня. На жаль, доводиться констатувати, що ще до штурму більше половини її складу перейшло на сторону Російської Федерації⁴⁵. Ще більш сумна картина, з цього погляду, вимальовується стосовно контингенту українських військовиків, що під час загарбання військами Російської Федерації Криму перебували на його території. Із згаданої вище відповіді Міністерства оборони України на запит нардепа України Д. Тимчука відомо, що із 13 468 військовослужбовців повернулися на материкову частину України 1649 офіцерів та 234 особи рядового, сержантського й старшинського складу⁴⁶.

Засоби інформаційно-психологічного впливу Російської Федерації на населення Кримського півострова під час окупації. У процесі реалізації у 2014 р. кримської операції, російські експансіоністи використовували потужний арсенал засобів інформаційно-психологічного впливу. Встановлення військово-політичного контролю Російської Федерації над АР Крим (2014 р.) було б неможливе без т. зв. «інформаційної війни». Віце-президент Незалежного аналітичного центру геополітичних досліджень «Борисфен Інтел», генерал-лейтенант запасу Ю. Радковець зауважує, що «окуповані російськими окупаційними військами (російсько-терористичними силами) український Крим і окремі райони Донбасу фактично перетворені в дослідницький

³⁹ Як ми втрачали Крим. Свідчення перших осіб України. URL: https://www.pravda.com.ua/cdn/graphics/2017/04/jak_my_vtrachaly_krym_svidchennja_pershyh_osib_ukrainy/

⁴⁰ Національна безпека України: кримський вектор: збірник документів і матеріалів (1917–2014 рр.); у 5 ч. / упоряд.: Л. Рябошапко, І. Вдовичин, В. Гринчак, А. Луцький, І. Томюк. Львів: Ліга-Прес, 2014. Ч. 5. С. 172.

⁴¹ Парламент Крима прийняв Декларацію о независимости АРК и г. Севастополя URL: http://www.crimea.gov.ru/news/11_03_2014_1

⁴² Там само.

⁴³ Договор между Российской Федерацией и Республикой Крым о принятии в Российскую Федерацию Республики Крым и образовании в составе Российской Федерации новых субъектов (подписан в г. Москве 18.03.2014) <http://www.consultant.ru/law/hotdocs/32296.html>

⁴⁴ Там само.

⁴⁵ Як ми втрачали Крим. Свідчення перших осіб України. URL: https://www.pravda.com.ua/cdn/graphics/2017/04/jak_my_vtrachaly_krym_svidchennja_pershyh_osib_ukrainy/

⁴⁶ Після анексії Криму на материкову Україну вийшло 4 тис. із 13,5 тис. військових – документ. <http://gordonua.com/ukr/news/crimea/-pislja-aneksiji-krimu-na-materikovu-ukrajinu-vijshli-4-iz-13-5-tis-vijskovih-dokument-216052.html>

полігон для іспитів та тестування як модернізованих і нових російських озброєнь та військової техніки..., а також для перевірки нових концепцій створення та застосування російських військ, в тому числі інформаційних та спеціальних операцій»⁴⁷.

Окупанти широко використовували т. зв. «інформаційну блокаду» – полягає у діях, спрямованих на інформаційне домінування в регіоні, безальтернативне подання фактів про події в Україні та в Криму, забезпечення єдиної інтерпретації подій, вигідної агресору. Так, 11 березня 2014 р., Уповноважений Верховної Ради України з прав людини В. Лутковська змушена була заявити, що «... в Криму, крім всіх військових дій, які там відбуваються, йде страшна інформаційна війна, в якій, на жаль, до певного часу програвала Україна, а зараз Україну з неї просто усунули»⁴⁸.

Не менш важливий засіб інформаційної війни – використання т. зв. «лідерів думки» – політичних діячів, представників релігійних конфесій, діячів культури, науки, мистецтва, спортсменів, військових. Зрештою, ще 11 березня 2014 р., російська газета «Известия» опублікувала заяву «Діячі культури Росії – на підтримку позиції Президента по Україні і Криму», в якій зазначено: «У дні, коли вирішується доля Криму й наших співвітчизників, діячі культури Росії не можуть бути байдужими спостерігачами із холодним серцем. Наша спільна історія й спільні корені, наша культура і її духовні витoki, наші фундаментальні цінності й мова об'єднали нас назавжди. Ми хочемо, щоб спільність наших народів і наших культур мала міцне майбутнє. Ось чому ми твердо заявляємо про підтримку позиції Президента Російської Федерації по Україні і Криму»⁴⁹.

У 2014 р. Російська Федерація активно використовувала «посилання на анонімного авторитета» (інформування про зміст нібито висловлювань політичних діячів, оцінок експертів, повідомлень свідків подій, документів з посиланням на те, що він відомий завдяки певній авторитетній особі, але без подання її прізвища), а також прийом «тримай злодія», який полягає в тому, що держава-агресор першою «піднімає гвалт» і спрямовує суспільне невдоволення у сторону жертви агресії. Найяскравіший приклад використання цього прийому – текст згаданого вище звернення В. Путіна до Ради Федерацій від 1 березня

2014 р.: «У зв'язку з екстраординарною ситуацією, що склалася на Україні, загрозою життю громадян Росії, особового складу військового контингенту збройних сил Росії, яка дислокується на території України, вношу звернення про використання збройних сил Російської Федерації на території України для нормалізації суспільно-політичної обстановки»⁵⁰.

«Ефект першості» – один із найефективніших засобів інформаційної війни. Він досягається тоді, коли інформація певного учасника інформаційного протистояння досягає аудиторії раніше, ніж інформація його противника, оскільки спрацьовує один з ефектів сприйняття: за надходження суперечливої інформації (перевірити яку неможливо) люди схильні віддавати перевагу тій, що надійшла першою, а змінити вже сформовану думку дуже важко. Так, для прикладу, 12 березня 2014 р. РІА «Новини» повідомили, що 30 військових частин, які перебувають у Криму, перейшли в підпорядкування АРК або ж зберігають нейтралітет. Тим часом представник кримського регіонального прес-центра Міністерства оборони України спростував цю інформацію: «На даний момент є від трьох до п'яти військових частин, які захоплені так званими «самооборонцями» разом з російськими військовими, і повністю ними контролюється. Інші заблоковані, є часткова російська присутність, але вони виконують команди Києва»⁵¹.

Доволі часто Російська Федерація вдається до переписування історії. Так, пропагуючи один з найулюбленіших міфів російських експансіоністів, С. Цеков 6 березня 2014 р. заявив, що «була анексія Криму Україною»⁵². Не менш яскравим прикладом може служити фрагмент одного з повідомлень російської радіостанції «Весті ФМ» від 21 лютого 2014 р.: «... шанси на незалежність у Криму є, – вважає професор кафедри міжнародного права МДІМВ (Московського державного інституту міжнародних відносин – О.Г.) Дмитро Лабін. Для цього потрібно скасувати рішення про передачу Кримської області Україні»⁵³.

В інформаційному просторі Росії доволі часто використовують також «ефект присутності». Він проявлявся тоді, коли під маркою «репортажів з місця подій» подавалася змонтована інформація,

⁴⁷ Радковець Ю. Гібридна війна Росії проти України: уроки та висновки. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2107122-gibridna-vijna-rosii-proti-ukraini-uroki-tavisnovki.html>

⁴⁸ В Криму казаки объединились для защиты полуострова и рассчитывают на помощь ЧФ. URL: <https://www.segodnya.ua/regions/krym/v-krymu-kazaki-obedinilis-dlya-zashchity-poluostrova-i-rasschityvayut-na-pomoshch-chf-497137.html>

⁴⁹ Список российских деятелей культуры, поддержавших агрессию РФ в Крыму. URL: https://censor.net.ua/news/275271/spisok_rossiyskih_deyateleyi_kultury_podderjavshih_agressiyu_rf_v_krymu

⁵⁰ Національна безпека України: кримський вектор: збірник документів і матеріалів (1917–2014 рр.); у 5 ч. / упоряд.: Л. Рябошапка, І. Вдовичин, В. Гринчак, А. Луцький, І. Томюк. Львів : Ліґа-Прес, 2014. Ч. 5. С. 109.

⁵¹ Магда Є. Виклики гібридної війни: інформаційний вимір. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. К.: 2014. № 5. С. 138–142.

⁵² Березовець Т. Анексія: Острів Крим. Хроніки «гібридної війни». К.: Брайт Стар Паблішинг, 2015. С. 204.

⁵³ Межегірський А. Как российские СМИ поощряли сепаратизм в Крыму. URL: http://osvita.mediasapiens.ua/monitoring/ru_zmi/kak_rossiyskie_smi_pooschryali_separatizm_v_krymu/

покликана ввести в оману її споживачів⁵⁴. Метод «зворотного зв'язку» передбачає проведення інсценуєваних масових акцій на підтримку дій агресора та псевдосоціологічні опитування, за яких питання формулюються в такий спосіб, щоб створити в аудиторії «правильний» погляд на ту чи іншу. Як приклад наведемо слова ведучого програми «Весті» телеканалу «Россия 24» (25 лютого 2014 р.): «Мітингуєть біля будівлі Верховної Ради Криму. Учасники називають зміну влади на Україні держпереворотом і вимагають від керівництва автономної республіки не підкорятися розпорядженням з Києва»⁵⁵.

Варто навести ще один засіб інформаційної війни – «обхід з флангу» (включення в тексти пропагандистських матеріалів інформації, яка свідчить, що в середовищі, котре є об'єктом інформаційної агресії є такі особи або колективи, які вже поділяють позицію агресора чи близькі до неї). Приміром, 3 грудня 2013 р., у виданні «Весті.РУ» повідомлялось, що «у Севастополі, наприклад, більшість жителів виступає проти зближення з Європою. Учасники похоронної процесії не приховують посмішок: противники євроінтеграції в Севастополі, схоже, придушили прозахідних городян і тепер у піднесеному настрої розгулюють з символічною труною. – Сьогодні у нас свято – сьогодні ми ховаємо євроінтеграцію України. Ура російській Севастополю!»⁵⁶.

Сучасна інформаційна війна Кремля проти України немислима без «викликання психологічного шоку» (демонстрація насильницьких дій представників середовища, котре є об'єктом інформаційної агресії з метою налаштувати проти неї або мобілізувати ту частину цього середовища, яка є або може стати союзником агресора). Наприкінці лютого 2014 р., в інтернет-меежі було поширено звернення на підтримку бійців українського «Беркуту», яких використали для боротьби з Майданом. У цьому зверненні, підписаному декількома відомими особами, в т. ч. згадуваним вище В. Константиновим, містилися, зокрема, такі провокаційні твердження: «Бандерівці захопили владу на Україні. ...Вістря бандерівських ножів заточено проти Росії і росіян, проти тих наших українських братів, які не поділяють лукавства «Україна – не Росія»⁵⁷.

Водночас Російська Федерація доклала чимало зусиль до делегітимізації нової української влади, сформованої після «повалення» режиму В. Януковича. Так, 24 лютого 2014 р., в програмі «Весті» телеканалу «Росія» зазначено: «Понад 20 тисяч на Нахімовській площі, відкрите голосування. Керу-

вати містом довірили Олексію Чалому – підприємцю, керівнику великої електротехнічної компанії і, до речі, громадянину Росії. Чалий виріс в Севастополі, біографія його сім'ї тісно пов'язана з флотом. І ось тепер він оглядає вулиці міста вже в новій ролі. А Київ для вас – це законна влада зараз? Олексій Чалий, обраний мер міста Севастополя: Зараз ні, звичайно, тому що будь-який юридичний аналіз показує, що це переворот»⁵⁸.

Водночас ЗМІ агресора вдаються до «заперечення очевидного», «килимового бомбардування дезінформацією» та «відволікання уваги»⁵⁹. Ці методи, часто використовувалися спільно з іншим методом – «створення проблеми». Прикладом застосування останнього засобу може слугувати ознайомлення глядачів російського «Першого каналу» зі словами мешканки Севастополя М. Кострової: «Завтра наших дітей змусять розмовляти українською мовою, усіх, між собою... Ми обурені так, що відступати далі нікуди»⁶⁰.

За допомогою «техніки перспективи» ЗМІ Росії створювали односторонню перспективу перед жителями Кримського півострова, а «принцип контрасту» використовувався мас-медіа агресора для констатації фату того, що ситуація в Криму інша, ніж в інших регіонах України. Водночас російські ЗМІ широко використовували терміни «бандерівці», «неонацисти», «хунта» для «створення загрози» та нагнітання істерії з приводу «фашистської загрози». Серед інших методів ведення інформаційно-психологічної війни проти України у цей період варто виокремити також методи «напівправди», «підміни», «удару на випередження», «створення контексту». У практиці окупантів також – психологічний тиск на військових, пригнічення психологічної волі командирів та особового складу військових формацій, дезінформування та введення в оману особового складу військових частин щодо переходу їх командирів на бік агресора, використання військових перебіжчиків, «показна миротворчість»⁶¹ тощо.

Висновки

Після відновлення незалежності України розпочався новий етап російської військово-політичної експансії у кримському напрямі. Проте, якщо у 1990-х – на початку 2000-х рр. Російська Федерація використовувала мирні засоби експансії (пропаганда в ЗМІ, торговельно-економічний тиск, енергетична блокада, використання у своїх інтер-

⁵⁴ Межегірський А. Как российские СМИ поощряли сепаратизм в Крыму. URL: http://osvita.mediasapiens.ua/monitoring/ru_zmi/kak_rossiyskie_smi_pooschryali_separatizm_v_krymu/.

⁵⁵ Там само.

⁵⁶ Там само.

⁵⁷ Там само.

⁵⁸ Межегірський А. Как российские СМИ поощряли сепаратизм в Крыму. URL: http://osvita.mediasapiens.ua/monitoring/ru_zmi/kak_rossiyskie_smi_pooschryali_separatizm_v_krymu/.

⁵⁹ Магда Є. Виклики гібридної війни: інформаційний вимір. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. К.: 2014. № 5. С. 139.

⁶⁰ Там само.

⁶¹ Там само.

есах проросійських сил та держав-сателітів), на початку ХХІ ст. акцент перенесено на військову складову гібридної війни, підсумком чого стала окупація Кримського півострова (2014 р.). Захоплення Криму підтвердило імперські амбіції Росії, привело до її міжнародної ізоляції та змінило геополітичну карту світу.

Російська військова агресія на Кримський півострів супроводжувалася потужною «інформаційною війною» із супротивником (Українська держава, кра-

їни-члени НАТО та ін.), метод якої були запозичені з теоретичних та практичних здобутків радянської пропаганди, напрацювань сучасних російських політологів та громадсько-політичних діячів. Сьогодні її ефективність визнають далеко за межами пострадянського простору, що вимагає від Української держави адекватної відповіді та ґрунтовної програми (концепції) протидії. Від її ефективності залежить територіальна цілісність нашої держави, а також рівень національної безпеки.

Інформація про авторів:

Гулима Олександр Петрович

кандидат історичних наук, підполковник,
заступник начальника факультету з навчальної та наукової роботи –
начальник навчальної частини факультету бойового застосування військ
Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
32, вул. Героїв Майдану, м. Львів, 79026, Україна

Муравський Олег Іванович

кандидат історичних наук,
вчений секретар
Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича
Національної академії наук України
4, вул. Козельницька, Львів, 79000, Україна

Information about the authors:

Gulyma Oleksandr Petrovych

Candidate of Historical Sciences, Lieutenant Colonel,
Deputy Chief of the Faculty for Educational and Scientific Work –
Chief of the Educational Division of the Faculty of Combat Arms
Hetman Petro Sahaidachnyi National Ground Forces Academy
32, Heroiv Maidanu str., Lviv, 79026, Ukraine

Muravskiy Oleh Ivanovych

Candidate of Historical Sciences,
Scientific Secretary
Ivan Kryp'iakevych Institute of Ukrainian Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine
4, Kozelnytska str., Lviv, 79000, Ukraine